

Wstęp

Najnowszy numer kwartalnika *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka* poświęcamy problematyce profilaktyki krzywdzenia małych dzieci.

W ponad 80% przypadków krzywdzenia małych dzieci sprawcami są rodzice lub opiekunowie pełniący funkcje rodzicielskie (Gilbert i in. 2009). Małe dziecko jest szczególnie narażone na krzywdzenie ze względu na swoją delikatną konstrukcję oraz bezradność i zależność od opiekuna (Makaruk, 2016). Od dziesięcioleci trwa dyskusja badaczy i praktyków oraz poszukiwanie najskuteczniejszych interwencji chroniących dzieci przed krzywdzeniem. Dorobek teorii przywiązania, rozwój neuronauk i ich wkład w rozumienie znaczenia pierwotnej relacji z opiekunem oraz wczesnych doświadczeń, również tych traumatycznych, dla dalszego rozwoju człowieka, kieruje naszą uwagę na moment, w którym w rodzinie przychodzi na świat dziecko. Narodziny dziecka wywołują naturalny kryzys w życiu człowieka, czas redefiniowania tożsamości, okresowe poczucie utraty kontroli, napięcie związane ze zmianą stylu życia, rezygnacją z wielu dotychczasowych priorytetów i koniecznością dostosowania się do potrzeb istoty całkowicie zależnej od opiekuna. Na przebieg adaptacji do nowej roli, a co za tym idzie – potencjał do adekwatnego odpowiadania na potrzeby dziecka dodatkowo wpływają czynniki psychospołeczne, takie jak sytuacja życiowa, jakość własnych doświadczeń wczesnodziecięcych rodzica i dostępność wsparcia społecznego.

W Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (FDDS) od 2007 r. rozwijamy program wczesnego wsparcia rodziców małych dzieci w procesie adaptacji do roli rodzicielskiej. Rodzice i opiekunowie dzieci w wieku do 6 lat mogą skorzystać z bezpłatnych konsultacji psychologicznych i psychiatrycznych, warsztatów umiejętności rodzicielskich oraz grup wsparcia i terapeutycznych. W niniejszym numerze kwartalnika z radością zamieszczamy trzy artykuły oparte na doświadczeniach pracy psychologów i psychoterapeutów z rodzicami doświadczającymi trudności w pierwszym okresie życia dziecka. Mamy nadzieję, że te głosy praktyków – poparte obszernym materiałem teoretycznym i wnioskami z badań – są ważnym wkładem w debatę o skutecznych metodach profilaktyki krzywdzenia najmniejszych dzieci ze strony ich opiekunów.

Pierwszy artykuł – autorstwa psycholożek i psychoterapeutek Anety Grużewskiej i Joanny Fejfer-Szpytko – jest poświęcony pracy grupowej z doświadczającymi zaburzeń depresyjnych matkami dzieci do 6 r.ż. Autorki opisują proces stawania się

matką jako potencjalne źródło swoistego stresu i czynnik wpływający na rozwój różnych zaburzeń emocjonalnych. Dla każdej kobiety narodziny dziecka są wyzwaniem, które wiąże się z adaptacją do nowej roli życiowej, zmianą trybu życia i koniecznością dostosowania się do potrzeb nowonarodzonego dziecka. Autorki wskazują, że gdy dzieje się to w środowisku z czynnikami ryzyka, np. brakiem wsparcia ze strony najbliższych, konfliktami w rodzinie, wcześniejszymi zaburzeniami depresyjnymi czy trudną relacją z własną matką, to ryzyko wystąpienia zaburzeń afektywnych wzrasta. Konsekwencje tego typu zaburzeń dotyczą trzech ważnych obszarów – postrzegania siebie w roli matki, relacji z otoczeniem i relacji z dzieckiem. Odwołując się do badań nad mechanizmem przywiązania, autorki opisują, dlaczego doświadczająca emocjonalnego cierpienia matka nie jest w stanie adekwatnie opiekować się dzieckiem, co ma konsekwencje dla jego zdrowia i funkcjonowania w późniejszym życiu. W doświadczeniu autorek praca w grupie terapeutycznej jest skuteczną interwencją pozwalającą na zmniejszenie nasilenia objawów i poprawę w funkcjonowaniu w roli matczynej. W raporcie z ewaluacji siedmiu grup prowadzonych w latach 2016–2022 autorki wykazują skuteczność grupowej pracy terapeutycznej bazującej na przywiązaniu i wykorzystującej mentalizację jako główne narzędzie pracy. Doświadczenie grupowe przynosi „tu i teraz” ulgę w cierpieniu kobietom borykającym się z depresją, co w krótkoterminowej perspektywie zwiększa ich gotowość do adekwatnego zajmowania się dzieckiem. Praca terapeutyczna skierowana na wzmocnienie wewnętrznej struktury opiekuńczego rodzica daje szansę na budowanie bezpiecznej więzi matki z dzieckiem.

Drugi artykuł, autorstwa Kamila Janowicza i Macieja Chodorka, podnosi kwestię zależności między trudnościami doświadczanymi przez mężczyznę w procesie tranzycji do ojcostwa a stosowaniem przemocy wobec dziecka. W pierwszej części autorzy dokonują przeglądu wniosków z badań poświęconych doświadczeniom młodych ojców, ze szczególnym uwzględnieniem doświadczanych przez nich wyzwań i trudności, które mogą zwiększać ryzyko nieadekwatnych zachowań rodzicielskich z ich strony. Wyszczególniają obszary szczególnie ważne w procesie adaptacji do nowej roli życiowej – poczucie pewności siebie w roli ojca i partnera, odczuwanie napięcia wynikającego z próby sprostania nowym oczekiwaniom, bolesne doświadczanie bycia wykluczonym z tworzenia bliskości z dzieckiem i konieczność przyjęcia roli opiekuna i żywiciela rodziny. Zwracają uwagę na znaczenie społeczno-kulturowych przemian w obrębie wzorców ról rodzinnych i podejścia do rodzicielstwa, szczególnie jeśli chodzi o partnerski podział obowiązków opiekuńczo-wychowawczych czy akcentowanie roli relacji z ojcem dla rozwoju psychospołecznego dziecka. Poruszają także niezwykle istotną, a niedostatecznie nagłaśnianą kwestię problemów zdrowia

psychicznego ojców. Druga część artykułu to analiza przypadku ojca korzystającego z pomocy psychoterapeutycznej w związku z trudnościami doświadczanymi w rodzicielstwie i małżeństwie oraz stosowaniem przemocy wobec dziecka. Bazując na materiale zebrany podczas sesji psychoterapeutycznych i odwołując się do wcześniej przytoczonych badań, autorzy analizują trudności doświadczane przez ojca, czynniki, które mogły do tego doprowadzić, a także możliwy mechanizm powodujący stosowanie przemocy. Wykazują również, jak zaangażowanie w proces psychoterapii może przyczynić się do odbudowy więzi z dzieckiem, wzmocnienia kompetencji rodzicielskich i zaprzestania stosowania przemocy. W konkluzji artykułu autorzy formułują rekomendacje dotyczące pracy z ojcami w obszarze przygotowania do ojcostwa jako formy wczesnej profilaktyki krzywdzenia dzieci.

Trzeci artykuł również odwołuje się do doświadczeń pracy grupowej z rodzinami w placówkach FDDS, na przykładzie programu terapii grupowej opartej na mentalizacji *Rodzic jak latarnia morska* autorstwa Gerry'ego Byrne'a. Anna Szczepaniak, Gerry Byrne, Karolina Putz i Agata Milik-Brzezińska przedstawiają rozumienie mentalizacji, jej genezę i znaczenie, szczególnie skupiając się na podkreśleniu istoty epistemicznego zaufania (*epistemic trust*) jako centralnego pojęcia w pracy grupowej z rodzicami z grup wysokiego ryzyka krzywdzenia dzieci. Mentalizacja – opisywana jako umiejętność rozumienia stanu mentalnego swojego i innych oraz zdolność do widzenia drugiego takim, jakim jest naprawdę – okazuje się być jedną z podstawowych umiejętności rodzicielskich. Kompetencje mentalizacyjne opiekuna, a więc to, w jaki sposób jest zaintrygowany dzieckiem i gotowy do odczytywania jego potrzeb oraz reagowania na nie, mają ogromne znaczenie dla tego, w jaki sposób dziecko rozwija poczucie własnego ja i jakimi treściami je wypełnia. Tym samym mentalizowanie dziecka przez rodzica ma zasadnicze znaczenie dla rozwoju bezpiecznego przywiązania, budowania zaufania epistemicznego, poczucia własnej wartości, i zdolności mentalizacji innych przez dziecko. Program terapii grupowej *Rodzic jak latarnia morska* koncentruje się na rozwoju zdolności mentalizacyjnych u rodziców, a w szczególności na mentalizowaniu ich dzieci. Uczestnicy grup charakteryzują się w większości własną historią traum relacyjnych i urazów związanych z przemocą doświadczaną zarówno w dzieciństwie, jak i w obecnych związkach, a także bardzo niskim zaufaniem do szeroko rozumianego sektora pomocowego. Przywołując materiał kliniczny, autorzy pokazują, w jaki sposób w przebiegu sesji wspierane jest budowanie zaufania epistemicznego uczestniczek grupy, pozwalającego na doświadczenie bycia zobaczoną i przyjętą przez innych. Na bazie tego doświadczenia w grupie, modelowanego przez prowadzących, możliwe jest pogłębianie zdolności mentalizacyjnych rodzica.

Kolejny artykuł, autorstwa Joanny Gorczowskiej, rozwija pojęcie *utajonej podatności* (*latent vulnerability*) i jej znaczenie dla rozwoju polityki społecznej, przede wszystkim w obszarze pracy z dziećmi z wczesnymi doświadczeniami traumatycznymi. Teoria utajonej podatności bazuje na wiedzy z zakresu teorii przywiązania, wpływu przemocy i zaniedbania na rozwój mózgu u dzieci i ich ogólny dobrostan psychiczny oraz wykorzystuje wiedzę o efekcie wpływu niekorzystnych doświadczeń z dzieciństwa (*adverse child experiences*) na rozwój mózgu i związane z nim ryzyko wystąpienia zaburzeń psychicznych w dzieciństwie oraz dorosłości. Zmiany w neuropoznawczych strukturach u dziecka krzywdzonego mogą mieć w krótkoterminowej perspektywie charakter adaptacji do niekorzystnych warunków i przynosić chwilowe korzyści funkcjonalne – np. szybsze wykrywanie zagrożenia lub zmniejszone oczekiwanie na nagrodę. W dłuższej perspektywie zmiany te mogą jednak utrudniać dziecku uczenie się, korzystanie z nowych doświadczeń i tym samym zwiększać prawdopodobieństwo konfliktu z rówieśnikami, a także wpływać na zaburzoną interpretację niezagrażających warunków i relacji. Autorka cytuje wnioski z badań Viding i McCrory'ego oraz rekomendacje brytyjskiej organizacji *Trauma Council UK* dotyczące uwzględnienia utajonej podatności w planowaniu programów wsparcia dzieci krzywdzonych. Wsparcie to powinno być skoncentrowane na potrzebach dziecka i oparte na wiedzy o konsekwencjach doświadczeń traumatycznych. Utajone, a więc niedające widocznych objawów, konsekwencje krzywdzenia, mogą wpływać na to, jak dzieci odpowiadają na leczenie, z jakimi trudnościami borykają się w nowym, już bezpiecznym środowisku, oraz jak funkcjonują w szkole i w relacjach społecznych. Autorka podkreśla, że konieczne jest wzięcie tego pod uwagę, gdyż w tradycyjnej diagnostyce i rekomendowaniu wsparcia negatywny potencjał wczesnych doświadczeń krzywdzenia może umykać uwadze praktyków. Joanna Gorczowska przytacza przykłady konkretnych działań profilaktycznych czerpiących z teorii utajonej podatności, a także wskazuje na te obszary polskiego systemu wsparcia rodziny i profilaktyki krzywdzenia dzieci, które powinny w większym stopniu bazować na współczesnej wiedzy o konsekwencjach traumy wczesnodziecięcej.

Kolejny artykuł, tym razem z metapoziomu, analizuje problematykę uwarunkowań i skuteczności interwencji z zakresu profilaktyki krzywdzenia dzieci. Jego autorzy dokonali syntezy parasolowej metaanaliz opublikowanych między 1 stycznia 2014 r. a 17 grudnia 2018 r. w celu przeglądu i połączenia metaanaliz pierwotnych badań empirycznych dotyczących krzywdzenia dzieci oraz wykrycia luk w piśmiennictwie. Takie podejście parasolowe ma na celu utworzenie optymalnej bazy dowodów na potrzeby dalszych badań teoretycznych i empirycznych, praktyki klinicznej oraz polityki w obszarze krzywdzenia dzieci, skupiającej się na

społecznych, psychologicznych, neurobiologicznych i międzypokoleniowych uwarunkowaniach krzywdzenia i interwencjach profilaktycznych służących ograniczeniu ryzyka krzywdzenia dzieci, oraz znalezienie luk w piśmiennictwie, które należy zniwelować w ramach przyszłych badań. Na świecie prowadzi się tysiące badań i analiz poświęconych problematyce krzywdzenia dzieci. Synteza parasolowa pozwala zobaczyć, jakie kwestie nie pojawiają się w badaniach lub wymagają dalszego pogłębienia, co umożliwi szeroki, globalny ogląd zjawiska.

Ważnym aspektem profilaktyki krzywdzenia małych dzieci jest wbudowanie w system ochrony dzieci mechanizmów umożliwiających ewaluację podejmowanych działań, identyfikację luk i nieprawidłowości, a następnie korygowanie systemu, aby lepiej chronił dzieci. Temat ten rozwija w swoim artykule Katarzyna Katana. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę od 2019 r. apeluje o wprowadzenie w Polsce procedury podobnej do *Serious Case Reviews* (SCR), w ramach której interdyscyplinarnie badano by przypadki śmierci dzieci, do których doszło w wyniku krzywdzenia ze strony rodziców lub opiekunów prawnych (mechanizm SCR szczegółowo opisała w naszym kwartalniku Gorczońska [2021]). Autorka relacjonuje przebieg działań rzeczniczych podejmowanych przez FDDS i przedstawia dwa modele regulacji systemowej analizy przypadków śmierci dzieci zaproponowane przez władze publiczne. Projekt Kancelarii Prezydenta RP zakładał powołanie przy Rzeczniku Praw Dziecka (RPD) dziewięcioosobowej rady do spraw systemowej analizy przypadków zgonów dzieci. Rzecznik Praw Dziecka miał otrzymać dodatkową kompetencję prowadzenia systemowej analizy, a rada miała być wyspecjalizowanym ciałem służącym mu pomocą oraz upoważnionym do badania przypadków i wypracowywania rekomendacji. Wobec zaprzestania prac nad tym projektem RPD zaproponował rozwiązanie w postaci nałożenie na instytucje (tj. policję i prokuraturę) prawnego obowiązku informowania RPD o każdym przypadku śmierci dziecka, tak aby mógł on wykonywać prawa pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, w tym działać jako oskarżyciel posiłkowy. Ponadto zaproponował powołanie na drodze zarządzenia wewnętrznego ciała doradczego w postaci rady, jednak nie wyposażonej w kompetencje samodzielnego badania spraw. Aktualnie systemowa analiza przypadków śmierci dzieci nie jest częścią polskiego systemu prawnego ani nie są prowadzone nad nią prace. W dalszej części rozważań autorka zarysowuje skalę problemu śmierci dzieci w wyniku krzywdzenia w Polsce oraz wskazuje na konieczność zwiększenia prawnej ochrony dziecka. Proponowanym rozwiązaniem jest oparcie się na modelu regulacji systemowej w postaci Komisji do spraw pedofilii, która w Polsce ustawowo funkcjonuje od 2019 r. Autorka analizuje dotychczasowe kompetencje komisji i postuluje rozwiązania, po wprowadzeniu których Komisja mogłaby prowadzić systemową analizę śmierci dziecka.

Ostatni artykuł w numerze, autorstwa Adriany Denys-Starzec, podejmuje problematykę rozpowszechniania przez rodziców wizerunku małego dziecka w internecie. Zamieszczanie zdjęć dziecka w mediach społecznościowych to sposób na dzielenie się najnowszymi informacjami z życia dziecka z najbliższymi czy forma przekazywania wiedzy związanej z rodzicielstwem. Coraz częściej jednak jest to element rozrywki i sposób na odniesienie wymiernych korzyści finansowych. Z badań wynika również, że znacząca część publikowanych zdjęć przedstawia dzieci nagie lub niekompletnie ubrane. Autorka wychodzi więc z założenia, że z publikacją wizerunku małego dziecka wiąże się wiele zagrożeń dla dziecka, w tym dla jego dóbr osobistych. Rozważa kluczowe zagadnienie, czy rozpowszechnianie wizerunku małego dziecka godzi w jego poczucie autonomii oraz rozumienie zasady dobra dziecka w różnych kontekstach aktywności dorosłych w internecie. Zdaniem autorki intuicyjnie można założyć, że w przypadku najmłodszych podmiotem uprawnionym do wyrażania zezwolenia na publikację wizerunku będą jego przedstawiciele ustawowi. Nie oznacza to jednak, że rodzic ma pełną swobodę w rozpowszechnianiu wizerunku małego dziecka. Zasada dobra dziecka, jako fundamentalna zasada systemu prawa rodzinnego oraz kryterium prawidłowości sprawowania władzy rodzicielskiej, limituje swobodę rodziców w rozpowszechnianiu wizerunku dziecka. Na poziomie operacyjnym, oznacza to, że w przypadku publikowania wizerunku małego dziecka każdorazowo konieczne jest zadanie sobie pytania, czy jest to zgodne z zasadą dobra dziecka i rozważenie korzyści i zagrożenia, jakie mogą z jego działania wyniknąć.

Zachęcamy do lektury!

Zespół prowadzący numer: Urszula Kubicka-Kraszyńska, Anna Żardecka.

BIBLIOGRAFIA

- Gilbert, R., Spatz Widom, C., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high income countries. *Lancet*, 373, 68–81.
- Gorczońska, J. (2021). Znaczenie mechanizmu Serious Case Reviews dla systemowej ochrony dzieci przed krzywdzeniem. Jak jego wprowadzenie może wspomóc budowanie w Polsce szerokiego systemu ochrony dzieci? *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 20(3), 145–159.
- Makaruk, K. (2016). Ochrona małych dzieci przed krzywdzeniem zapewniana przez pielęgniarki i położne. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 15(3), 130–145.